

HANS CHR. JOHANSEN OG ANDERS MONRAD MØLLER: *Fonde som fundament for dansk industri*. Syddansk Universitetsforlag 2004/2005. 269 sider. Ill. i s/h og farve. 298 kr.

»Uden fonden ville Carlsberg ikke længere eksistere«. Så kontant udtrykte koncerndirektør Niels Smedegaard Andersen for nylig Carlsbergfondens betydning for brygger Jacobsens gamle virksomhed.¹ I Smedegaard Andersens optik fremstår fondseje som en beskyttende havn, hvor store danske virksomheder kan udvikle sig i læ for de voldsomme globale finanskrafter.

Med samme optik har Hans Chr. Johansen og Anders Monrad Møller skrevet et fint værk om danske erhvervsfonde. Bogen omfatter en række centrale aspekter ved erhvervsfondene: deres økonomiske betydning for dansk erhvervsliv, fondenes historiske udvikling, en interessant analyse af offentlighedens skiftende opfattelse af fondene, samt et udpluk af deres vigtige bidrag til dansk kultur og forskning.

Emnet er højst relevant og aktuelt af flere årsager. Først og fremmest er Danmark det land i verden, hvor traditionelle fonde spiller den største rolle i ejerskabet af erhvervslivet. Som det fremgår af bogen, var 12 af Danmarks 28 storkoncerner – med en balance over 4 mia. kr. – fondskontrolleret eller -ejet i 2002. Derimod var det kun i seks af de 28 danske storkoncerner, at ejerskabet kunne karakteriseres som spredt. Dette tal er bemærkelsesværdigt lavt, idet spredt ejerskab er langt mest udbredt i USA og England, og desuden danner grundlag for en stor del af den økonomiske teori. Med fokus på fonde kan man derfor spørge, om den særlig danske ejerskabsform er en succeshistorie eller ej – har fondsejet hidtil ført til mere veldrevne og overskudsgivende virksomheder? Dette spørgsmål besvarer bogen ikke direkte, men der henvises til tidligere undersøgelser, som har vist, at fondsejede selskaber i historisk perspektiv har klaret sig mindst lige så godt som aktieselskaber med spredt ejerskab.

Efter at have læst Johansen og Monrad Møllers bog sidder man med fornemmelsen af, at fonde trækker flere fordele end de rent økonomiske med sig: eksempelvis ejernes langsigtede investeringsperspektiv og de godgørende bidrag til kulturelle og videnskabelige formål. En række af de største bidrag til bl.a. Louisiana Museet for Moderne Kunst og Musikkens Hus i Aalborg beskrives således indgående i et selvstændigt kapitel. Bl.a. på grund af disse bidrag hersker der i dag en generelt positiv opfattelse af fonde i den danske offentlighed – men som det fremgår af bogen, har opfattelsen af fonde varieret betydeligt over tid. Indtil omkring 1970 virkede de danske fonde ganske vist efter devisen, at den, der lever stiller, lever godt. I løbet af 1970'erne fremkom imidlertid en række kritiske avisartikler, som satte fokus på fondenes magtposition og de gunstige beskatningsregler. På den baggrund blev fondenes gøren og laden undersøgt i forskellige udvalg, og i midten af 1980'erne var skattereformpakken for de danske fonde vedtaget. Indirekte førte 1970'ernes kritik og de efterfølgende undersøgelser af fondene dermed til det centrale lovgivningsgrundlag, som i dag ligger til grund for den almene accept af det udbredte fondseje i dansk erhvervsliv.

Bogen er velskrevet og grundig. Den er, ikke overraskende, kommet til verden med støtte fra tre fonde: Carlsbergs mindelegat for Brygger J.C. Jacobsen, Skandinavisk Tobakskompagnis gavefond samt Tuborgfondet. Hvis læseren søger en kritisk gennemgang af de danske fondes udvikling, betydning og

¹ Anmelderens interview med Niels Smedegaard Andersen, november 2005.

bidrag, så kan bogen ikke anbefales. Fondenes problemer og udfordringer, f.eks. i 1970'erne og 1980'erne, beskrives ikke desto mindre nøgternt og uden anstrengende loyalitet over for opdragsgiverne. Alt i alt er bogen central i den virksomhedshistoriske litteratur, og emnet lægger endda op til yderligere behandling. Efter at have læst kapitlerne om de danske fondes betydning for erhvervslivet og opfattelsen af fondene i offentligheden, sidder læseren tilbage med følelsen af, at begge emner kunne løfte en hel bog i sig selv.

Martin Jes Iversen

ARNE GAMMELGAARD: På Hitlers befaling. Tyske flygtninge i Danmark 1945-1949. Museet for Varde By og Omegn. 2005.

I de seneste år har historien om de tyske flygtninge i Danmark 1945-49 været genstand for ny forskning, hvor konsensus-fortællingen om, hvor godt vi behandlede dem, er blevet betvivlet. Tiden er derfor inde til en grundig overordnet beskrivelse af flygtningenes historie, og titlen på denne bog giver løfter om, at det kunne være denne.

Bogen falder i 3 dele. Første del er en gennemgang af den historiske kontekst, og denne del er langt den bedste. Der er enkelte fejl, f.eks. var det ikke Best, som foreslog Bramsnæs som statsminister i 1942 (s.45), der blev ikke myrdet 835 personer ved clearingmord og schalburgtage (s.40), tallene er 116 clearingdrab og 328 dræbt ved terrorhandlinger, razziaer, o.l., og fru Best (s.46) blev ikke overført til Strellev, men til Fitting. Men i afsnittet om forholdene i Danmark efter 19. september 1944 forfalder forfatteren til en del overdrivelser. Udsagn som »Ingen vovede sig udendørs, hvis ikke det var strengt nødvendigt« (s.30), og »hos store dele af befolkningen blev følgen [af dårlig hygiejne] fnat, børnesår, krops- og hovedlus« (s.31), er ikke et troværdigt billede af tiden.

Andet afsnit omhandler flygtningenes ankomst og ophold i landet, og her retter forfatteren et frontalangreb på den nyere tids forskning uden at nævne resultaterne af denne forskning. Intet steds nævnes f.eks. antallet af dødsfald blandt børn. Derimod bringes en række udokumenterede påstande, som at antallet af døde ikke er korrekt, at »der var adskillige tilfælde, hvor den lilles bortgang kom ret belejligt for moderen« (s.62), at »Den mælk, de små børn fik for meget af, var således den ofte forekommende dødsårsag« (s.64), og at lægerne, der skrev dødsattesterne, ikke vidste, hvad børnene døde af. Samtidig er forfatteren stor tilhænger af, at de danske læger ikke behandlede tyske flygtninge, med begrundelsen: »At yde sanitetshjælp i krigstid er en militær ydelse. På lige fod med at præstere f.eks. ammunition, drivmidler og forplejning til de kæmpende enheder.« (s. 50). Det har forfatteren selvfølgelig lov at mene, men det er ikke min mening, og det svarer heller ikke til ordlyden i Genevekonventionerne.

Sidste del er en række vidneudsagn fra tyske flygtninge. To af udsagnene stammer fra samtidige dagbøger og er derfor værdifulde som kildemateriale, hvis uddragene er repræsentative. I dagbogen fra Oksbøl nævnes ikke meget om konkrete forhold i lejren, hverken gode eller dårlige, mens dagbogen om de københavnske lejre detaljeret beskriver dagligdagen. Dagbogsforfatterens barnebarn var med i lejrene, og han optræder senere i bogen som vidne med samme negative opfattelse af behandlingen af flygtningene som bedstemoderen. Der er to samlinger af breve fra Oksbøl fra for længst afdøde kvindelige